

# GUILLEM ROSSELLÓ

**CUBA!**

XXXI PREMI LITERARI VILA D'ASCÓ



Notes de color

*Notes de Color — 99*

# CUBA!

GUILLEM ROSSELLÓ

XXXI PREMI LITERARI VILA D'ASCÓ

**Cossetània**  
EDICIONS

Aquesta obra ha estat guardonada amb el XXXI Premi Literari Vila d'Ascó 2019.  
El jurat el formaven Andreu Carranza i Font, Montserrat Nicolau i Borràs,  
Miquel Pérez i Sánchez, Joan Simon i Canal i M. Glòria Tomàs i Nus.

Editat amb la col·laboració de:



Ajuntament d'Ascó

Primera edició: gener del 2020

© del text: Guillem Rosselló

© d'aquesta edició:  
9 Grup Editorial  
Cossetània Edicions  
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls  
Tel. 977 60 25 91  
cossetania@cossetania.com  
www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Romanyà Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-907-6

DL T 7-2020

## SUMARI

I. Les endevinalles i els somnis .....	3
II. Els núvols de la batalla .....	25
III. El vermell de les sangs vessades .....	51
IV. Campanades a mort .....	77
V. Els viatges sense destí.....	95
VI. El bram de totes les guerres.....	123
VII. La jove de Batabanó .....	141
VIII. El retorn del mar i les ones.....	171

# I

## LES ENDEVINALLES I ELS SOMNIS

*Regiment d'Infanteria Regional de Balears II. Maó, febrer del 1895*

Són les onze del matí. Els soldats acaben de fer tres hores d'instrucció i es disposen a netejar les companyies i els urinaris. No tindran pressa per acabar la fastigosa tasca, perquè després el sergent els donarà uns raspalls de ferro, els manarà que es posin de genollons i tornaran a netejar de molsa el marès que cobreix l'immens sòl del pati d'armes del quarter i fa perillós caminar-hi. N'està fart, en Bartomeu Parets, de veure que mai arriben a eliminar el repugnant verdet que brota amb la ràbia d'una geneta. Ell voldria anar a netejar els dòcils cavalls dels oficials, o que l'enviessin a untar les armes amb seu, o a arreglar els jardins dels habitatges dels oficials. Però aquestes feines les fan els qui tenen bo i ell, les coses com són, no té ningú que el miri a la cara. La vida només li pot anar a pitjor, però no se'n lamenta. No vol que li enfloquin dues lloques o el facin anar a rentar aquells muls vells que, enfadats pels abusos de la tropa, no saben estar sense tractar d'arriar-te una potada o mossegar-te on més mal et pugui fer. A més, no té cap altre indret del món on anar que no sigui el quarter on sobreviu. I ofegaria aquell vent de tramuntana que fa una estona s'ha aturat de bufar. Però tornarà. Fins que arribi el mes de maig no els perdonarà ni un sol dia. La calma només és una treva que durarà fins a mitja tarda, quan l'embat es desfermarà a l'horitzó i, lentament, el vent de tramuntana li prendrà el lloc i tornarà a xiular amb sons aguts furgant-los les orelles i volent-se ficar pels racons de la roba fins a gelar-los. Odia aquella

fredor que el fa sentir com si fos l'home més miserable de la Terra. Tot li sembla quotidià fins que, de cop, la corneta toca el truc de generala, cridant a formar.

En Bartomeu i els companys corren a la formació per tal que no els caigui un arrest. No tenen ganes d'haver de fer més guàrdies de les quals surten amb els cossos empetitits pel fred. Els oficials i sotsoficials els imiten i es posen fermes davant la tropa. El sergent de guàrdia fa alinear els soldats de la seva companyia. Hi ha qualche empenta per al qui badoca. Després el comandant de guàrdia va a guaitar al despatx del coronel Warleta, que surt de pressa i es posa enfront del regiment. Són trenta companyies. Més de tres mil homes. El silenci és absolut. Ha estat la primera vegada que en Bartomeu ha escoltat el truc de generala i sent curiositat.

—Soldats! —els crida el coronel de cabells blancs—. L'estimada reina regent Maria Cristina d'Habsburg i Lorena, en nom de l'infant Alfons, ens ha escrit una carta per fer-nos saber que la pàtria necessita homes que estiguin disposats a partir cap a Cuba a lluitar contra els enemics d'Espanya! Qui hi vagi —afegeix— tindrà una paga de per vida, vestit i menjar... i una oportunitat per demostrar el seu valor i arribar a ser un oficial de l'exèrcit. A la guerra de Cuba —els assegura— hi podeu trobar el futur que esteu cercant! Aquells de vosaltres —ordena— que es vegin amb coratge per anar-hi, que facin una passa endavant!

Ell no ho dubta i fa la passa.

—Què fas, Bartomeu? —li demana un amic, des de darrere—. No-més ens queda un any de servei abans de tornar a casa. No vagis a la guerra! T'hi mataran!

Però no respon... No vol contar que no té cap casa on tornar, ni família; no vol fer pena. Per això ho ha mantingut en secret, però en un moment tota la seva història li ha rodolat nítida pel cabdell de la memòria i ha tornat a veure el seu pare renyant-lo, i la mare dient-li que a casa seva no hi podien mantenir un malfeiner, i el germà petit, en Roc, o *Roquet*, com li deien els pares, mirant-lo amb uns ulls com si no el pogués entendre i acusant-lo de donar mala vida als pares. Aquell ambient havia acabat amb una bufetada que encara li dol, a en Bartomeu, i per culpa seva havia abandonat casa seva, els amics i el petit poble de Santa Maria del Camí i s'havia allistat. Quan un company li comentava



que ho havia fet per poder menjar i que es moria de ganes de tornar a casa, en tenia enveja. Però no podia fer res per tornar-hi..., ni ho volia fer. Per això feia més de tres anys que suportava la duresa del quarter de Menorca; tres anys de guàrdies i patint aquell vent que els volia fer esclatar els cervells de tant com els l'inflava; tres anys de no fer res que fos més important que el que havia fet estant a les ordres del seu pare... i encara li mancaven onze mesos per poder sortir d'allà. Havia perdut el temps. Però no podia tornar a casa. Per això havia fet la passa endavant, perquè estava fart de seguir un destí marcat per la dissort... i perquè no suportaria que el temps arribés a donar la raó al seu pare. Mai acceptaria pensar que ell fos un inútil, ni permetria que cap conegut es cregués que la seva partida del poble havia estat una comèdia per fugir de la feina. S'estimava més morir que patir aquesta humiliació. Odia el seu pare. Una llàgrima li rodola per una galta i mira de cua d'ull. No són més de tres dotzenes de soldats els qui han fet la passa. Són pocs, però no se'n penedeix. Per primera vegada a la vida ha albirat una oportunitat per demostrar-li al pare que ell, encara que no hagués accedit a fer de camperol, no era un peresós.

El coronel Warleta anima la tropa que s'apunti a la guerra de Cuba.

—No sigueu covards! —els mana—. Se n'han d'allistar més! —ordena als seus comandants—. No podem quedar malament amb la nostra pàtria!

Somriu, ell. Mai s'ha permès ser un covard. I la memòria, inclement, li recorda aquell dia que havia complert els setze anys i ho havia volgut parlar amb el seu pare.

—Jo he pensat que des d'avui —li havia tractat d'explicar—... no faré més feina amb tu a Son Torrella ni per al senyor de Valldigna.

L'home s'havia aturat de menjar les sopes escaldades de verdura on, per donar-los un poc de consistència, havia llançat tres ous crus.

—I què faràs? —li havia demanat el vell sense mirar-lo—. De fer-rer...?, de picapedrer...?, de fuster...?

—Jo no vull ser res del que dius...

El pare s'ho havia pensat abans de parlar-li. Mentrestant, no havia deixat de menjar de l'olla que estava enmig de la taula.

—Un home, Bartomeu —li havia murmurat finalment—, ha de fer la feina que sigui necessària per fer tirar endavant la seva família.

—És que jo no vull formar cap família, pare —li havia contat sense violència—, ni vull haver d'ocupar el lloc d'un mul quan el meu se'm mori i no me'n pugui comprar un altre, ni sofrir fred collint unes olives que seran per als altres, ni sentir les picades dels polls quan estigui tomant ametlles..., ni trencar-me les mans amb la destral... Ni morir d'avorriment al costat d'una sitja que només farà carbó per escalfar els peus del senyor de Valldigna... El mateix home —havia criticat— que ens deixa morir de fred! No seré un esclau —havia conclòs— com tu!

La mà del pare havia volat ràpida. I la bufetada havia ressonat dins la cuina, però sobretot dins el seu cor. Després tots tres, perquè en Roquet, el petit, ja havia partit a estudiar al Seminari Major per fer-se capellà, s'havien quedat en silenci. I ell havia desitjat que aquella mà no l'hagués colpejat. Li havien plorat els ulls. Però el gest ferreny del pare li havia fet veure que no li perdonaria les paraules que havia pronunciat. Aleshores ell s'havia posat dret i havia sortit de la casa i del poble. I des d'aquell moment no hi ha tornat a posar els peus.

—Bartomeu! —li prega l'amic—. Torna arrere! Si només ens han deixat pegar dos trons amb la tercerola! —li recorda, esmentant el fusell màuser curt que empraven.

—A callar! —els mana un sergent.

Aquelles paraules fan que en Bartomeu torni al present i s'adoni que el coronel Warleta, com si tingués por que alguns dels qui han fet la passa tornin arrere, ha manat als oficials que s'escampin per les companyies amb els papers i la tinta perquè els soldats puguin signar la partida cap a Cuba. Somriu.

—No et belluguis d'on ets! —crida un oficial a un soldat d'una altra companyia que tracta de rectificar—. Has fet la passa! T'he vist!

Però ell no es desdirà. No té cap altre lloc on anar. Quelcom ha canviat en ell. No escolta els companys. Ja ni es recorda del vent de tramuntana que durant anys li ha tallat els llavis i li ha deixat les orelles plenes de sedes que li esclataven en sang. Per primer cop a la vida està a punt d'embarcar-se en quelcom que li donarà una possibilitat per trencar l'agre regust que els dies viscuts li han deixat. També ho fa perquè sap que, quan el seu pare sàpiga el compromís que haurà signat amb l'exèrcit, estarà orgullós d'ell, i que ho contarà als amics, i el poble de Santa Maria sabrà que en Bartomeu Parets no és aquell gandul que tots



havien estotjat en el record, sinó un jove que no s'havia conformat amb la vida que els seus pares i el senyor de Valldigna li havien volgut encolomar. I es promet que quan arribi a la guerra no tindrà por de l'enemic.

—Signa aquí —li ordena el coronel Warleta, fent-li un gest agraït— o fes-hi una creu —afegeix quan sospita que en Bartomeu no sap escriure.

Obeeix.

—Soldat —l'afalaga el coronel—, la reina i el país t'ho agrairan per sempre!

*Baire, orient de Cuba, 24 de febrer de 1895*

El general de l'encara inexistent exèrcit revolucionari cubà, Guillem Moncada, afeblit per la tuberculosi, puja lentament l'empinat turó afer-rant-se a les falgueres i els matolls que les seves mans poden trobar. En arribar a dalt alena espès i, cansat, s'asseu a terra i deixa que l'esquena mullada de suor descansi en el tronc d'un vell roure. El coronel Bartolomé Masó l'imita. Ambdós, per anar marcant la jerarquia dins un exèrcit que no es pot veure, s'han vestit amb un uniforme blau que indica la seva graduació militar; l'ocasió s'ho mereix. Moncada es passa un mocador pel coll obscur, ampli i lluent com el d'un brau, i observa el boscatge que els ombreja. S'estima aquella natura ferotge i desordenada; potser li recorda una femella lliure i somniada. Somriu. No es pot queixar en aquest tema. Els insectes volen com un brunzent boirim alat, però no el molesten perquè li fan saber que és la vida la que esclata, arreu, tan insubornable i forta com la mateixa mort; a vegades s'ha demanat qui vencerà finalment dins l'univers.

Observa els oficials que han arribat amb ell i el coronel Masó, els valents que s'han aliat al somni de dignitat i llibertat que José Martí, Máximo Gómez i quatre imaginaris havien tingut anys abans. Agraeix comptar amb ells, i sap que només la sort ha aconseguit que haguessin arribat al turó de Baire sense haver estat descoberts pels soldats espanyols, que, a les ordres del capità general de Cuba, el general Calleja, pentinen l'illa d'una forma sistemàtica. Per això la gent que espera ha avançat en petits grups i aprofitant les nits. Qualsevol prudència és poca quan més enllà t'hi pot esperar la mort. S'alegra en veure que els homes

que formaran, encara que no ho sàpiguen, la seva tropa i van arribant ho fan vestits de blanc, tal com sempre ho han fet els cubans... No saben que van vestits de soldats. Perquè el president del Govern Revolucionari, José Martí, i ells havien decidit que aquell seria el seu uniforme. No tenen doblers per fabricar-se'n un altre, ni armes. Només disposen de la força d'un somni.

La gent que arriba obeeix els oficials, que els manen que callin, s'assequin i esperin. La major part dels nouvinguts són negres i mulats, fills d'esclaus, criolls; tots ells continuen essent esclaus d'uns senyors cubans i espanyols que han continuat practicant l'abolit esclavatge. Per això acceptaran la proposta de lluitar contra la bèstia que se'ls menja. Si els espanyols no estiguessin abusant, no seria necessària una altra guerra per la independència que demana el qui és maltractat. Entre els nouvinguts hi ha homes massa joves o vells per combatre. Però al general només li interessa saber si estaran disposats a lluitar fins a la mort, i si abans hauran fet vessar la sang de qualche soldat espanyol. Però no els podran exigir massa. Hauran de formar aquella "tropa" abans d'enviar-los a la lluita; ensenyar-los a manejar el matxet; així i tot, molts moriran sense haver pogut matar cap estranger. I si pateixen una derrota restaran sense la força del somni. La lluita que els espera serà una demència. A ell, de jove, l'havia sorprès la violència de la guerra. Serà una matança. Però el general no oblida que els estrangers s'havien ensenyorit de les seves vides, i dels seus fills i filles..., i de les mullers. Els havien deixat amb les mans buides... de dignitat. I, encara que no anessin amb els peus fermats a unes cadenes, no tenien cap altra llibertat que no fos la de fer feina o morir. L'odi serà la millor arma de què disposaran. Perquè el president nord-americà no s'ha volgut comprometre en la seva causa contra els espanyols, i només els ha insinuat que els farà arribar qualche fusell Remington. Portaran les de perdre. S'adona que quasi no pot alenar a causa de la malaltia. La consciència d'un cos que se li fon per tornar a la terra el posa ansiós i li augmenta les ganes de lluitar.

Un dels seus ajudants, després de demanar-li la cantimplora, ha anat a cercar-li aigua fresca d'un rierol i l'hi porta a vessar. Somriu agraït i l'agafa amb la seva mà enorme abans d'agrair la frescor que el calma una mica de les ansietats que se'l mengen. Després mira l'oficial, atent a les seves ordres.

—Capità —vol saber—, teniu controlada la zona? No vull sorpreses —exigeix sabent que, si sofrissin una emboscada, molts dels homes no sabrien reaccionar.

—Sí, general —li respon l'al·ludit—. Tenim envoltat un gran perímetre.

—Bona feina —li confirma el general tractant de posar-se tranquil.

Després contempla els nusos dels seus punys grossos, i sospita que la seva pell portada des d'Àfrica dues generacions abans pels esclavistes mallorquins ha esperat ansiosa l'arribada del moment de tornar a lluitar per la dignitat perduda. Ells, abans d'arribar a Baire, ja han perdut dues guerres contra l'agressor en el qui ells, durant un temps, en veure que mai tornarien a Àfrica, havien volgut veure una mena de germà gran... que després els havia convertit en unes bèsties de càrrega o plaer. No ho podien permetre. I s'emociona en recordar quan, poques setmanes abans, li havia arribat la carta que José Martí, el president revolucionari a l'exili, li havia enviat des de Tampa, als Estats Units, convidant-lo a tornar a la guerra.

—Sí! —havia cridat.

La carta havia estat una sorpresa, perquè després de les dues grans derrotes que havien patit a la guerra dels Deu Anys i de la "Chiquita" s'havia pensat que no tindria cap altra oportunitat per sentir-se viu; perquè un home és mort quan, doblegat per un tirà, resta sense dignitat ni la possibilitat de conquerir-la. Però ell la tindria. Somniava morir en combat. Una sobtada tossina el fa escopir una gleva de sang que ressalta damunt l'herba, i ell l'escampa amb el palmell de la mà. No vol fer llàstima.

S'adona que els homes que estan arribant han portat els matxets amb els quals tallen la canya de sucre o el cafè amb què han enriquit els espanyols mentre a ells els han escapat l'esperança. La gent, quan el reconeix, se'l mira amb admiració.

—Com es troba, general? —li demana Masó.

—Bé —menteix.

—Doncs ha arribat el moment —li suggereix l'altre, sobtadament feliç.

El general, encara que li costi, es posa dret. Després amaga el tremolor de les cames sota els amplis calçons blaus. Quan la gent veu que el

general s'ha aixecat, el silenci es va imposant dins el bosc. Més de mil homes l'observen.

—Germans cubans! —crida el militar—. Soc el general Moncada, un descendent d'esclaus com tots vosaltres —afirma—. Tots els qui som aquí sabem que aquesta illa, abans de venir-hi els espanyols, va ser habitada pels taïnos, els autèntics nadius de Cuba... La major part d'aquella gent, per tal de no convertir-se en esclaus dels espanyols, es va suïcidar, la qual cosa va provocar que els espanyols, en quedar sense mà d'obra, ens vinguessin a cercar a Àfrica i ens prometessin que ens tractarien bé... Però van mentir —es lamenta— i ens han tractat pitjor que a les bèsties! N'estic fart! Per això us hem fet reunir! No per suïcidar-nos com van fer els taïnos, sinó per lluitar contra els que ens tenen per esclaus! Voleu ser lliures? —demana—. Voleu ser lliures?

—Sí!!! —responen els qui l'escolten—. Sí!!! —repeteixen amb tota l'ànima.

El general Moncada espera que es faci el silenci.

—Fa temps, Ethnnius Mambí, un oficial negre i cubà de l'exèrcit espanyol, fart de veure que els estrangers ens feien mal, va desertar i es va aixecar en armes contra ells. Des d'aleshores els espanyols, quan els amenacem, ens anomenen *mambisos*. I ara us demano: voleu lluitar? Us voleu convertir en mambisos?

—Sí! —li confirma la gent excitada per la proposta que se'ls acaba de fer—. Sííííí!!! —repeteixen abans de tornar a fer silenci.

—Ja sé —es plany el general— que quasi no disposem de formació militar ni d'armes de foc, però no podem permetre que els nostres fills hagin de viure dins la misèria en què ens tenen enterrats! No ho podem consentir! —nega amb força—. Lluitarem amb els matxets! Exigirem la llibertat!

—Llibertat! —repeteixen els futurs soldats—. Llibertat! Llibertat!

El bosc i tot tremola.

—Aquesta guerra —afirma el general— serà mala de guanyar! Però no oblideu que nosaltres tenim la raó i l'amor a la terra cubana! L'amor que a ells els manca!

Els oients tornen a corejar la seva adhesió a les paraules del general.

—A hores d'ara —fa saber el general—, a les sis províncies de Cuba i seguint les ordres de José Martí, el nostre estimat president, hi ha milers

d'homes que també s'han reunit perquè volen lluitar per la nostra terra i els nostres fills! Volen ser lliures! I ara que el sol ja està ben amunt, també estan cridant, amb tots els qui som aquí: visca Cuba lliure! —brama el militar—. Visca Cuba lliure!

—Visca Cuba lliure! —retrona dins el bosc més de mil vegades i fa que des del poblet proper, des de Baire, també s'escolti aquell clam.

—Des d'aquest moment —anuncia Guillem Moncada amb llàgrimes als ulls— els cubans ens direm *mambisos*, i ens declarem en guerra contra els espanyols!

—Guerra contra els espanyols! —crida la multitud.

El general sap que ja ha arengat l'ànima d'aquella gent perquè estigui disposta a morir per la seva causa. No sap si ho ha fet bé, però ha dit el que pensa. De cop, en tossir, escup un altre esput vermellós i es gira cap a un dels comandants.

—Allunyeu-vos d'aquí amb aquests feliços! —li mana, parlant baixet—. Amagueu-los i ensenyeu-los a emprar el matxet... Però sobretot —afegeix— digueu-los que es disposin a morir pel que s'estimen i que, si no hi estan disposats, se'n tornin a la casa que els espanyols els han robat i en siguin els esclaus!

—A les ordres, general!

Després el vell soldat de pell fosca es torna a asseure. Un metge li havia dit que no li quedaven més de dues setmanes de vida, però altres li havien assegurat que no havia de perdre l'esperança. Ell sospita que cap doctor sap què passa dins el seu cos. Però, per si de cas, resa, perquè tan sols la mort ens fa veure on és Déu i on som nosaltres. I en aquestes càbales està quan veu que, lluny, entre els homes que se'n van, s'hi ha format un petit aldarull i ordena que l'informin del que passa.

Al cap de pocs instants un soldat torna cap a ell amb la resposta.

—General —li anuncia el mulat amb els ulls molt oberts—, ens visita un sacerdot d'Ifa, un endeví de la religió ioruba, i demana per parlar amb vós... Diu que el tema que l'ha portat fins aquí és de vida o mort. Nosaltres... no ens hem vist amb coratge per obligar-lo que se'n vagi, perquè és un home sagrat... —puntualitza el soldat.

—Que vingui —ordena.

El soldat va a obeir. I al cap d'un moment el general el veu avançant cap a ell, obrint el pas a algú que amb prou feines el pot seguir.